ARGUMENT PENTRU O RECONSIDERARE A „STILULUI RELIGIOS“ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Adina CHIRILĂ
(Universitatea de Vest din Timişoara)

„Eu cred, zise el odată, că o petală de floare sau un viermişor de pe drum grăieşte şi cuprinde mai mult decât toate cărţile unei biblioteci. Cu litere şi cu vorbe nu se poate spune nimic. Câteodată scriu o literă grecească oarecare, o *teta* sau o *omega*, şi dacă răsucesc pana numai puţin, litera dă din codiţă şi e un peşte şi într-o clipă recheamă în amintire toate pâraiele şi râurile din lume, tot ce e răcoros şi umed, oceanul lui Homer şi apa pe care o călca Petru sau litera se preschimbă în pasăre, îşi saltă coada, înfoaie penele, se umflă, râde şi pleacă în zbor. Ei bine, Narcis, probabil că tu nu prea apreciezi asemenea litere? Dar eu îţi spun: cu ele a scris Dumnezeu lumea“[1].

Dialogul dintre Gură-de-Aur şi Narcis reia o problemă de filozofie a limbajului, aceea a capacităţii cuvântului, a limbii, de a înfiinţa realităţi în momentul numirii lor. Ideea este prezentată explicit, ca fapt imuabil, în crezul biblic „La început era Cuvântul, şi Cuvântul era cu Dumnezeu, şi Cuvântul era Dumnezeu. El era la început cu Dumnezeu. Toate lucrurile au fost făcute prin El; şi nimic din ce a fost făcut, n-a fost făcut fără El“ (*Evanghelia după Ioan*, I, 1-3), dar este implicită, exprimată în diverse chipuri, în literatura universală.

[1] Hermann Hesse, *Narcis şi Gură-de-Aur*, RAO International Publishing Company, 1998, p. 59-60.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

Orice sistem lingvistic specializat, cu destinație precisă și constantă, dă nume realității extraverbale pe care o reprezintă. Dar, într-o măsură care variază de la sistem la sistem, el poate, totodată, *crea* realitatea extraverbală. Așadar, aceasta există ca atare în urma actului verbal, ca acceptare a manifestării acestuia. Limbajul (stilul) juridico-administrativ are o astfel de implicație: funcția de formare sau de transformare a lumii extralingvistice. În interiorul raportului *om — instituții sociale*, cuvântul, în sensul formulei juridico-administrative, numește și legiferează: este denotativ dar, totodată, încărcat cu ceea ce Dumitru Irimia numește „semantică a constrângerii“[2], afectând, până în momentul anulării sale printr-un alt act verbal, dimensiunea socială a existenței individuale.

Limbajul religios este un limbaj care instaurează, care creează, chiar mai mult decât limbajul juridico-administrativ: lumea extralingvistică transcendentală, preexistentă teoretic, există și se manifestă în lumea terestră a unui individ numai în măsura în care acesta o numește, o invocă. Acest fapt este valabil mai ales în cazul „limbajelor religioase de ordinul întâi“[3], cum sunt predica, liturghia, mărturia misticilor, rugăciunea etc., prin care omul trăiește raportul cu lumea sacrului în dimensiunea lui spirituală. Manifestarea transcendentului în trăirea umană, manifestare mijlocită, după cum am văzut, de cuvânt, este un dat individual, personal, dar care, paradoxal, se sustrage subiectivării.

În interiorul raportului *om — limbă — lume*, în cazul comunicării obișnuite, omul își exercită prerogativul de a se manifesta subiectiv[4]. Dar subiectivarea lumii (realitatea extralingvistică, pe de o parte, și receptorul, pe de altă parte) și subiectivarea limbii îi sunt îngrădite de însuși scopul actualizării limbii în vorbire: comunicarea. Ștefan Munteanu consideră că faptele de stil sunt deopotrivă „de natură lingvistică, psihologică și socială; de vreme ce recurgem la materialul unei limbi, îl selectăm în virtutea unei intenții și ne adresăm unui interlocutor. Această alegere este limitată de necesitatea de a ne face înțeleși după împrejurări, precum și mai ales de constrângerile gramaticale“[5]. Este, așadar, vorba de factori restrictivi umani, de convenție socială și lingvistică. Dámaso Alonso completează în acest sens teoria semnului lingvistic a lui Ferdinand de Saussure: „... în orice comunicare sunt doi semnificați, cel inițial (al

[2] Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 168.
[3] Jean-François Malherbe, *Religie și auto-implicare*, în „Secolul XX“, *Limbaje / Langages. Poetic, religios, literar…*, București, 1995, nr. 358-359-360, p. 175.
[4] Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 25.
[5] Ștefan Munteanu, *Principii de stilistică*, Timișoara, TUT, [s.a.], p. 66.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

vorbitorului) şi cel final (al ascultătorului). Elementul comun dintre ambii semnificaţi este tocmai comunicarea lingvistică“[6]. Când nu se ajunge la identitatea absolută sau măcar parţială dintre semnificatul primar (intenţia emiţătorului) şi cel secundar (înţelegerea receptorului), actul comunicării este ratat. Desigur, un tip de convenţie funcţionează şi în cazul comunicării de tip artistic, dar nu spre decodificarea semnului lingvistic, ci a semnului poetic.

În comunicarea de tip religios, negarea sau, cel puţin, limitarea subiectivării este impusă de natura realităţii extralingvistice la care face referire, lumea transcendentală, aşadar din direcţia „obiectului“ comunicării însuşi. Din punct de vedere dogmatic, „Dumnezeu nu este nici perceptibil, nici raţional, la El ajungem numai prin credinţă, iubire şi revelaţie“[7]. Prin urmare, elementele umane contextuale, care în mod normal influenţează construirea unui text şi, mai ales, interpretarea mesajului său (identitatea interlocutorilor, parametrii spaţiali şi temporali ai evenimentului verbal, intenţiile şi aşteptările participanţilor etc.[8]), nu generează o variaţie calitativă, în esenţă, în cunoaşterea şi comunicarea religioasă.

Având ca nucleu dumnezeirea, mesajul textului religios nu poate fi decât unul închis, apropiindu-se astfel de tipologia discursurilor ştiinţifice (chiar identificându-se cu aceasta în cazul „limbajului religios de ordin secund“[9] — teologic ştiinţific). După I. Coteanu, acestea concretizează o „limbă artificială“, în care „raportul dintre semnele utilizate în ea şi ceea ce desemnează ele este biunivoc. Unui semn sau unei grupări de semne li se asigură o singură interpretare, ambiguitatea fiind interzisă prin înseşi regulile de funcţionare stabilite iniţial“[10]. Pe de altă parte, nevoit să exprime „inexprimabilul“, esenţa divină, omul apelează la categorii spaţio-temporale de tip istoric, logice, senzoriale şi dă curs, în ultimă instanţă, imaginarului subiectiv, cel puţin în unele dintre ipostazele discursului religios (în hagiografie, imnografie, rugăciune, predică etc.). „Limbajul religios este fundamental ordonat spre referenţi invizibili şi totuşi el se prezintă ca un limbaj descriptiv“[11], ca şi cum „obiectul“ său ar fi un

---

[6] Dámaso Alonso, *Poezie spaniolă. Încercare de metode şi limite stilistice*, Anexe II, *Ce este pentru noi „semnificatul“*, Bucureşti, Univers, 1977, p. 498.
[7] Eugen Munteanu, *Natura semiotică a numelui lui Dumnezeu în gândirea teologică a lui Toma De Aquino*, în „Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului“, vol. I, Suceava, 1992, p. 99-100.
[8] Vezi Elena Dragoş, *Introducere în pragmatică*, Cluj, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2000, p. 23 ş.u.
[9] Jean-François Malherbe, *art. cit.*, p. 175.
[10] I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române*, vol. I, *Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, EA, p. 15-16.
[11] Jean-François Malherbe, *art. cit.*, p. 170.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

res, un obiect desemnabil. Paradoxal însă, acest tip de limbaj nu comportă nici o indicație operatoare, astfel încât, în termenii lui I. Coteanu, *unei singure interpretări* îi pot corespunde mai multe semne sau grupări de semne. În măsura în care acest limbaj se raportează la o experiență, el încearcă să caracterizeze, să facă cunoscută o realitate trăită *individual* (aşadar, în manifestări potențial infinite), care are modul ei propriu de obiectivitate, dar cu un referent unic: Dumnezeu. Limbajul religios cunoaşte astfel o pluralitate de forme, generată, în primul rând, de varietatea segmentelor vieții religioase exprimate în texte şi, în al doilea rând, de atributele umane ale participanților la actul lingvistic. Tendința divergentă a „limbajelor" religioase este însă mai slabă decât forța coercitivă a normei comune impuse de caracterul special al „obiectului" comunicării şi de tradiție, de norma cutumiară.

Privit din perspectiva relației *text* (*mesaj*) — *referent*, din teoria actului comunicativ a lui R. Jakobson, stilul religios se defineşte ca unitate distinctă la nivelul *stilurilor (colective) funcționale* ale limbii naționale, prin natura referentului, prin specificul domeniului de cunoaştere umană şi prin tipul de comunicare lingvistică[12].

Ne aflăm prin aceasta în cadrul celor care în lingvistica europeană şi românească au elaborat pentru noțiunea de *stil* (cu determinantele *funcțional*, *al limbii*, *colectiv funcțional*) sau de *limbaj* definiții convergente: „Prin stil al vorbirii înțelegem conformarea exprimării într-un anumit domeniu al vieții omeneşti pentru anumite scopuri de comunicare, adică modul de întrebuințare specific-funcțional a mijloacelor lingvistice unitare, puse la îndemâna generală"[13]; limba este un „polisistem funcțional", cu variații care formează limbaje sau stiluri ca „subsisteme" dependente de ramificațiile profesionale, socioculturale, contextuale etc.[14] ş.a.

Luând în considerare factorii extralingvistici, care impun un anumit limbaj, şi norma limbii literare moderne (recunoscută în diversele teoretizări sub

[12] Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 61, 65, 67.

[13] E. Riesel, *Abriss der deutschen Stilistik*, 1954, p. 7; *apud* T. Vianu, *Studii de stilistică* Ediție îngrijită, studiu introductiv şi note de Sorin Alexandrescu, Bucureşti, EDP, 1968, p. 45. Vezi şi I. Iordan, *Limba literară (Privire generală)*, în LR, III (1954), nr. 6, p. 60; V. P. Murat, *Despre problemele fundamentale ale stilisticii*, în *Probleme de stilistică*, Bucureşti, EŞ, 1964, p. 12; I. Coteanu, *op. cit.*, p. 45; I. Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, Bucureşti, EŞE, 1982, p. 148-149.

[14] Şt. Munteanu, *Cultivarea limbii: între normă şi exprimare individuală*, în *Studii de lingvistică şi stilistică*, Piteşti, Editura Pygmalion, 1998, p. 93.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

denumirea de „limbaj literar mediu“[15], „limbaj literar standard“[16], „limbaj cultivat“[17], „varianta cultivată“[18], „nivel cult (literar)“ şi „grad zero (neutru) de exprimare stilistică“[19]), s-a vorbit (sau nu) despre un stil (limbaj) religios (biblic) în limba română. Acesta se recunoaşte în lucrările de specialitate de până acum atât din perspectiva specificității funcțiilor sale, cât şi prin abaterea calitativă şi constantă de la norma contemporană. Raportându-se numai la textul biblic modern, Lidia Sfârlea identifică o variantă biblică neartistică, neoficială a diasistemului stilistic literar[20]. Tot ca parte a diasistemului, dar al vechii române literare, o consideră şi Al. Andriescu: „În cadrul stilului beletristic din literatura veche românească trebuie să se vorbească de o variantă bisericească, cu trăsături foarte bine definite şi cunoscute, pe care le întâlnim în toate cărțile religioase: evangheliare, psaltiri, cazanii etc.“[21] Lingvistul combate astfel ideea exprimată anterior de I. Coteanu: „La începutul literaturii române găsim câteva cărți religioase, traduceri ale bibliei sau ale altor lucrări de explicare a bibliei. A spune numai din această cauză că limba română veche a avut un «stil al cărților bisericeşti» înseamnă a da epitetul de stil unor volume scrise în diverse feluri, pentru că sunt de diverse feluri. [...] cărțile religioase nu au în totalitatea lor un stil, ci mai multe, după cum se încadrează în literatura artistică, în exegeza teologică sau în administrația bisericească“[22]. Ulterior, I. Coteanu a revenit cu un compromis asupra teoriei sale, recunoscând în limba română veche existența unui „limbaj teologico-filozofic“, a cărui menire este exegeza textului biblic, având libertatea de a se dezvolta în direcția limbajului poetic şi a celui filozofic[23].

Diferența de opinie se naşte dintr-o ierarhizare diferită a nivelelor stilistice ori dintr-o considerare diferită a caracterului laic — religios al scrierilor în discuție. Astfel, Şt. Munteanu şi Vasile D. Țâra consideră literatura veche

[15] I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, EŞ, 1967, p. 220.
[16] I. Coteanu, *Idiostilul*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, EA, 1970, p. 44.
[17] I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, vol. I, p. 50.
[18] Flora Şuteu, *Varianta standard în ierarhia stilistică a limbii*, în LR, XXIII (1974), nr. 4, p. 271.
[19] Paula Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne*, în SCL, XXV (1974), nr. 3, p. 234 şi 236.
[20] Lidia Sfârlea, *Contribuții la delimitarea stilurilor funcționale româneşti*, în SLLF, II, Bucureşti, EA, 1972, p. 205.
[21] Al. Andriescu, *Cercetarea stilurilor limbii române literare*, în IL, XI (1960), nr. 9, p. 57.
[22] I. Coteanu, *Stilurile moderne ale limbii române literare*, în LR, IX (1960), nr. 2, p. 59, 60.
[23] I. Coteanu, *Structura şi evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Bucureşti, EA, 1981, p. 140 ş.u..

BDD-V1879 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

eclesiastică „variantă stilistică independentă“[24], ce se opune variantelor scrierilor laice. În timp ce, reluând de mai multe ori problema, Gh. Chivu identifică în epoca veche trei categorii de scrieri literare: beletristice, juridice şi administrative şi ştiinţifice şi tehnice, deopotrivă religioase şi laice[25].

Fără să precizeze dacă are în vedere întreaga istorie a exprimării culte româneşti sau numai epoca modernă şi contemporană, D. Irimia distinge mai multe stiluri ale diasistemului românesc, cu profiluri mai mult sau mai puţin autonome, printre care se numără şi stilul religios, „corespunzător cunoaşterii şi comunicării de tip religios“, şi încheie capitolul dedicat acestuia cu precizarea: „În amândouă variantele [scrisă, a cărţilor sacre şi de esenţă orală, a textului liturgic şi a rugăciunii, n.n., A.C.], stilul religios se situează în interiorul limbii române literare, care păstrează, însă, în legătură cu o solemnitate stilistică specifică, un fond lexical şi un fond de modele sintactice care se sustrag evoluţiei limbii“[26].

Credem însă că nici una din abordările de până acum nu a avut în vedere complexitatea problemei pe care o ridică textul religios, ca tip de cunoaştere şi comunicare şi ca sistem lingvistic diacronic.

O altă direcţie de cercetare este sugerată de teoria lingvistică elaborată şi argumentată de E. Coşeriu: din perspectiva *limbii istorice* („limba care s-a constituit istoric ca unitate ideală, fiind identificată ca atare de către propriii săi vorbitori şi de către vorbitorii altor limbi, de obicei prin intermediul unui adjectiv «propriu»: limba *română*, limba *spaniolă* [...]“[27]). Identificând în limbă diferenţe *diafazice*, adică „diferenţe între diferite tipuri de modalităţi expresive“[28], E. Coşeriu constată, în sens contrar, existenţa unor „unităţi de modalitate expresivă, fără diferenţe diafazice, adică unităţi *sinfazice* sau *stiluri de limbă* (de exemplu: stil familiar, stil literar epic etc.)“[29].

Privit ca *stil de limbă*, în termenii lui E. Coşeriu, stilul (limbajul) religios este, aşadar, un sistem autonom în cadrul diasistemului limbii istorice, analizabil

[24] Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Bucureşti, EDP, 1983, p. 120.
[25] Gh. Chivu, *Stilurile limbii române literare în perioada 1532-1640,* I. *Stilul beletristic*, în LR, XXXIV (1985), nr. 6, p. 509-510; vezi şi Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Bucureşti, EA, 1997, p. 242.
[26] D. Irimia, *op. cit.*, p. 67, 166.
[27] E. Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, Chişinău, Editura ARC, 2000, p. 263.
[28] *Ibidem*, p. 263.
[29] *Ibidem*, p. 266.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

din perspectivă dublă: într-un moment dat al istoriei limbii, în raport cu celelalte unități ale diasistemului, şi, diacronic, din punctul de vedere al transformărilor şi dezvoltării sale interne. Ambele abordări permit o considerare a limbajului bisericesc ca diasistem în sine, cu mai multe variante sau stiluri subordonate.

Rodica Zafiu se apropie de un astfel de punct de vedere când vorbeşte despre un limbaj (stil) religios în cultura contemporană universală, care cunoaşte mai multe variante: limbajul textelor sacre, limbajul rugăciunii, al predicii, limbajul „tehnic", variantele publicistice şi stilurile individuale[30]. Rodica Zafiu face distincție din punct de vedere lingvistic între textele religioase primare (*Biblia*) şi textele religioase secundare (de practică spirituală individuală sau colectivă: rugăciunea, predica, imnul, indicațiile de ritual; şi de popularizare: presa religioasă, mărturia); dar nu distinge diversele tipuri din cadrul textelor pe care le numeşte „sacre".

Ideea este formulată mai precis de către Gh. Chivu, într-un studiu din 1995, reluat în 1997: „Departe de a fi un simplu «stil» al românei literare actuale (prin definiție «laică»), *limbajul bisericesc reprezintă*, în această perspectivă, *o variantă funcțională paralelă şi echivalentă cu ceea ce am putea numi «limbaj laic»* (s.n., A.C.). La fel ca acesta, dar în modalități de exprimare mai puțin diverse şi evident conservatoare, limbajul bisericesc se ilustrează prin scrieri beletristice, de tip tehnic şi ştiințific sau juridic-administrativ şi tot asemenea lui şi-a creat, chiar dacă mai târziu, o variantă vorbită"[31]. Existente în epoca modernă şi fiind, prin definiție, categorii istorice[32], aceste variante stilistice sau stiluri funcționale ale limbii bisericeşti îşi au originea în epoca veche.

Dacă în româna literară actuală limbajul religios se constituie, prin specificul său, în variantă autonomă a limbii naționale, cu atât mai mult el nu este doar un stil al românei literare în epoca veche. În epoca veche el reprezintă însuşi aspectul cultivat al limbii, norma literară, în raport cu care apar şi se dezvoltă stilurile funcționale ale exprimării literare. „Stilul" religios (stil însemnând nivel

[30] Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 2001, p. 161-162.
[31] Gh. Chivu, *O variantă ignorată a românei literare moderne — limbajul bisericesc*, în LR, XLIV (1995), nr. 9-12, p. 453; vezi şi *Civilizație şi cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Bucureşti, 1997, p. 15.
[32] V. P. Murat, *op. cit*, p. 19-20.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

de limbă cultivată[33]) se naşte ca variantă savantă în opoziţie cu varianta populară a limbii naţionale, nu în opoziţie cu altă variantă cultivată sau cu o normă literară prealabilă[34]. Distincţia aceasta apare mai târziu, când exprimarea literară laică îşi asumă norme proprii de constituire. Dar chiar şi aşa, pe parcursul formării şi modernizării limbii române literare, limba textelor de factură religioasă devine model lingvistic[35] şi stilistic[36].

Caracterul distinct al limbajului sacru este o problemă universală de cultură şi civilizaţie, după cum remarcă Rodica Zafiu: „Anumite trăsături comune stilului religios din mai multe limbi moderne se regăsesc în limbajele mai multor religii: caracterul arhaic, monumentalitatea, necesitatea de a păstra distanţa faţă de vorbirea curentă, fără a pierde însă capacitatea de comunicare şi de implicare afectivă, emoţională; dorinţa de a echilibra tradiţia şi modernitatea, sacralitatea şi accesibilitatea“[37].

Aceste caracteristici sunt generate de elemente extralingvistice şi de factori psiho-lingvistici specifici şi, la rândul lor, impun trăsături de limbă specifice. Textul sacru este emis sau receptat de conştiinţa umană în dimensiunea ei transcendentală, care vede în actul lingvistic manifestarea divinităţii. În câmpul semiotic religios, raportul dintre factorii constitutivi ai actului lingvistic este cât se poate de complex şi diferit faţă de comunicarea laică.

Emiţătorul originar al oricărui text este divinitatea care inspiră alegerea şi găsirea elementelor de limbaj capabile să o comunice unor emiţători secundari (autorii umani ai textelor biblice, predicatorii, preoţii, autorii de imnuri etc.). Emiţătorul secundar nu este, astfel, decât un intermediar, a cărui personalitate,

---

[33] Vezi I. Coteanu, *Reflecţii asupra stilisticii funcţionale*, în SLLF, II, Bucureşti, EA, 1972), p. 128: „diversitatea stilistică a oricărui idiom natural se află în raport direct proporţional cu structura societăţii şi cu gradul ei de cultură“.

[34] Cf. V. Şerban, *Limba română actuală. Stilistică. Stilistică funcţională*, Timişoara, Tipografia Mirton, s.a., p. 20: „stilurile funcţionale (ale limbii; colective) sunt modalităţi concrete, cu profiluri unitare, de organizare a dimensiunii stilistice a *normei* (forma cea mai abstractă de actualizare a *limbii*), în funcţie de mediul socio-cultural şi profesional al unui grup de vorbitori“.

[35] Norma limbii vechi bisericeşti (în speţă cea de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, care dobândise un caracter unitar prin generalizarea spontană a variantei literare muntenești în cărţile româneşti tipărite) a fost invocată ca model pentru realizarea unităţii limbii române literare de I. Heliade Rădulescu (vezi Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri alese*. Ediţie, studiu introductiv, note şi bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Bucureşti, EŞ, 1973, p. 104-106 şi *passim*), dar, cu unele deosebiri în teorie, şi de alţi cărturari ai vremii: G. Barițiu, G. Săulescu, T. Cipariu.

[36] Gh. Chivu, *Civilizaţie şi cultură...*, p. 15.

[37] Rodica Zafiu, *op. cit.*, p. 161.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

dogmatic vorbind, nu este importantă în actul comunicării şi care, mai mult, trebuie suprimată.

Referentul unic este, din nou, lumea transcendentală. Când este vorba de realităţi extralingvistice terestre (cazul parabolelor biblice), acestea sunt doar categorii spaţio-temporale necesar comprehensibile, impuse de „mărginirea" fiinţei umane. Sunt o „decodificare" profană a unei lumi intuite.

Referentul extralingvistic şi emiţătorul primar coincid.

Destinatarul poate fi divinitatea însăşi, în cazul imnului, al psalmului şi al rugăciunii; dar mai ales este omul, în dimensiunea sacră (*eul profund*) ori în dimensiunea lui istorică, profană (*eul superficial* al fiinţei umane).

Orice *text* (*mesaj*) este construit în funcţie de destinatar şi în concordanţă cu intenţiile emiţătorului. Dar în practica bisericească acest lucru este doar parţial adevărat. Receptorul, ca individ particular ori ca element al unui grup social, în circumstanţe specifice, a fost omis secole la rând din atenţia emiţătorilor secundari. Aducem în discuţie numai situaţia cărţilor de cazanii apărute în limba română: culegerile de cazanii apărute în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea erau traduceri după oratori din Răsărit sau Apus, care se raportau la alte spaţii şi epoci ori intrau în categoria omiliilor „valabile în eternitate", fără legătură cu vreo coordonată spaţială, temporală, socială sau naţională. Pragmatica textului omiletic era astfel mult diminuată.

Codul prin care mesajul complex al textului biblic ajungea la destinatar se forma în secolul al XVI-lea după un model străin impus de împrejurări politice şi culturale. Fără a dispune de o variantă cultă în limba maternă, traducătorii textelor religioase au fost nevoiţi să împrumute din limba originalelor cuvinte şi structuri necesare redării conţinutului acestora. „Limba, fiind o «ştiinţă», ea se învaţă de la cei care «vorbesc mai bine», de la cei care *ştiu*"[38], însă adoptarea presupune din partea celui care o face un anumit nivel cultural şi inteligenţă practică, iar din partea limbii (ca sistem, normă şi vorbire) în care se realizează, o complexitate asemănătoare modelului. Se adoptă ceea ce satisface estetic şi social şi serveşte funcţional. Numeroase situaţii din vechea română literară (vechiul limbaj religios) arată că această complexitate competitivă s-a atins şi s-a exersat tocmai ca practică a traducerii[39].

[38] Eugeniu Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 77.
[39] Vezi Alexandru Gafton, *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2001, *passim* şi p. 343-345.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

În transpunerile dintr-o limbă în alta, „traducătorul trebuie să ştie, nu doar cum se traduce, ci şi ce reprezintă ceea ce trebuie tradus şi ce, eventual, *nu se traduce* (sau, din contră, trebuie să fie adăugat)“[40], căci se traduce sensul, iar nu cuvintele[41]. Ca act lingvistic, traducerea religioasă ia în considerare această normă. Dar esența conținutului de tradus obligă la respectarea unui alt principiu, restrictiv: *et ordo verborum misterium est*, spunea Sf. Ieronim; în cazul textelor sacre, şi cuvintele trebuie traduse (în sensul de „semnificație“ a cuvintelor), pentru că „şi ordinea cuvintelor este un mister, o taină“[42].

Modalitățile specifice de manifestare a factorilor comunicării religioase, în cadrul limbii ca sistem şi normă, sunt elemente esențiale în configurarea limbajului religios în epoca veche şi în evoluția lui până azi, ca limbă de cultură, ca diasistem şi, mai târziu, ca aspect al limbii naționale paralel şi echivalent cu limbajul laic.

Textele epocii vechi respectă o serie de norme lingvistice şi stilistice impuse de nivelul general de evoluție a limbii literare, de tradiție şi de specificul elementelor (şi al funcțiilor acestora) care participă la actul comunicării. Normele funcționează, pe de o parte, convergent, definind aceste texte ca elemente ale diasistemului limbii literare religioase, şi, pe de altă parte, divergent, individualizându-le. Prin urmare, putem vorbi în epoca veche de texte care se înscriu în stilul beletristic religios (*Palia*, *Psaltirea*, *Evangheliile*, *Apostolul*, *Leastvița*, *Biblia, Cazaniile*, *Didahiile* lui Antim Ivireanul, *Molitvenicul*, *Octoihul* etc.), în stilul juridic-administrativ religios (*Pravila* lui Coresi, *Pravila ritorului Lucaci*, *Pravila* copiată de popa Toader din Râpa de Jos, *Pravila de ispravă oamenilor*, *Pravila* din *Codex Neagoeanus*, *Pravila* de la Govora, *Şeapte taine*, *Pravila aleasă*, Antim Ivireanul, *Capete de poruncă*, Antim Ivireanul, *Aşezământul mănăstirii Antim* etc.) şi în stilul tehnic şi ştiințific religios (*Liturghierul*, *Catehismul*, Antim Ivireanul, *Carte sau lumină cu dreapte dovediri* etc.).

Evoluția ulterioară a limbii literare pe făgaş laic nu a modificat esențial aspectul limbajului religios, astfel încât textul biblic modern se diferențiază de textele laice contemporane printr-o serie de trăsături ortografice, morfologice, sintactice şi lexicale care îşi găsesc originea în vechea română literară[43].

---

[40] E. Coşeriu, *Lecții…*, p. 243.
[41] Idem, *Competența lingvistică*, în idem, *Prelegeri şi conferințe*, Iaşi, TUI, 1994, p. 40.
[42] *Ibidem*, p. 40.
[43] Vezi Gh. Chivu, *O variantă ignorată...*, p. 446-450.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

Ceea ce există astăzi la nivel lingvistic în textele bisericeşti nu este o abatere de la norma literară actuală, abatere ce ar justifica denumirea de „stil religios“, ci este întrebuințarea unui stadiu arhaic al limbii literare, care, într-o anumită perioadă a istoriei limbii, a servit comunicării religioase. Limba textelor religioase de azi este, aşadar, într-o mare măsură, limba literară a secolelor al XVI-lea — al XVIII-lea[44]. Dar, ca orice fenomen viu, limba sacră nu este un sistem absolut ermetic, ea a evoluat şi evoluează în continuare, înglobând şi asimilând în permanență elemente noi, în mod natural, în urma presiunii celorlalte sisteme lingvistice, sau ca rezultat al acțiunilor deliberate de înnoire şi modernizare, primite, uneori, cu rezerve. Problema trebuie pusă din perspectivă stilistică: acceptarea unor elemente noi trebuie să respecte principiul compatibilității stilistice[45]. Elementul străin se încarcă de expresivitate[46], dar nu neapărat în folosul predicii. Discontinuitatea stilistică pune în pericol funcția persuasivă a predicii, prin atragerea accentului asupra elementului „străin“. Asumarea unui stil personal al predicatorului sau teologului se face în parametrii generali impuşi de tradiție, cu un deosebit simț al echilibrului între abaterea de la normă, selecția şi combinarea registrelor stilistice.

Concluzii

1. Privit din perspectiva limbii istorice, sugerată de Eugen Coşeriu, limbajul religios este un sistem autonom în cadrul diasistemului limbii istorice, analizabil în raport cu celelalte unități ale diasistemului, şi, diacronic, din punctul de vedere al transformărilor şi dezvoltării sale interne. Ambele abordări permit o considerare a limbajului bisericesc ca diasistem în sine, cu mai multe variante sau stiluri subordonate.

2. În câmpul semiotic religios, raportul dintre factorii constitutivi ai actului lingvistic se desfăşoară în moduri specifice, determinate de statutul textului sacru ca manifestare directă a divinității.

[44] Cf. Gh. Chivu: „Prezente exclusiv în scrisul bisericesc sau având, în cadrul acestuia, o frecvență diferită de aceea constatată în scrierile laice, fenomenele lingvistice [care caracterizează textele religioase de azi, n.n., A.C.] individualizează, în cadrul românei literare contemporane, aşa numitul limbaj bisericesc“, în *ibidem*, p. 446.
[45] Vezi Rodica Zafiu, *op. cit.*, p. 162.
[46] Şt. Munteanu: „un cuvânt devine expresiv, când este scos din mediul lui natural şi utilizat într-un alt mediu, nou“, în *Despre raporturile dintre limba literară şi stilurile limbii*, în AUT, I (1963), p. 276.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)

3. Normele care dictează construcţia textului religios funcţionează, pe de o parte, convergent, definind aceste texte ca elemente ale diasistemului limbii literare religioase, şi, pe de altă parte, divergent, individualizându-le.

4. Limba textelor religioase de azi este, într-o mare măsură, limba literară a secolelor al XVI-lea — al XVIII-lea, cu modificări survenite în mod natural, în urma presiunii limbii literare laice, sau ca rezultat al acţiunilor deliberate de înnoire şi modernizare.

ARGUMENT FOR A RECONSIDERATION OF „THE RELIGIOUS STYLE“ IN ROMANIAN

Abstract

For a long period of time (the XVIth - XVIIth centuries) the language of the religious texts represented the only cultivated variant of the Romanian language. Therefore, the religious language was not a style of the Romanian literary language, but the Romanian literary language itself. The language of today's religious texts still respect the grammatical and stylistic norm of the ancient Romanian literary language, with some changes which do not affect its general aspect.

Within the framework of the historical language diasistem, the religious language represents an autonomous system with several variants and subordinate styles: belletristic, juridical and administrative, and technical and scientific. The relations between the constituent elements of the religious linguistic act (transmitter — receiver — text — message — code — extra-linguistic reality) follow strict rules, governed by the text's own nature as a direct manifestation of the divinity.

BDD-V1879 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:32:44 UTC)